
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÉDES ANYANYELVÜNK AZ UTCÁN

Matijevics Lajos: *Az utca nyelve*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

A Forum Kiskönyvtár sorozatban jelent meg Matijevics Lajos *Az utca nyelve* című gyűjteménye, mely a jugoszláviai magyarság utcanyelvét hivatott bemutatni. Kellemes meglepetést szerzett a könyv, hiszen nyelvünk életével vajmi keveset foglalkozunk, pedig a gyakorlatból tudjuk, mennyire szükséges nálunk a nyelvművelés. A szerzőnek 1972-ben már jelent meg hasonló tárgyú könyve (*A vajdasági magyar diákenyelv*, Forum), és a mostanival igazolja: nem véletlen kirándulásról van szó, részről nyelvünk útvesztőibe, hanem tudatos nyelvművelésről, még akkor is, ha *Az utca nyelve* nem egészen nyelvművelő szándékkal született. Matijevics „megleste” egy rétegnak a nyelvét, és tárgyilagosan tárja az olvasó elé, minden kommentár és következtetés levonása nélkül, hiszen aki a gyűjteményt elolvassa, keserű szájízzel tapasztalja, hogy a szavak, szókapcsolatok önmagukért beszélnek, bizonyítékai nyelvünk romlásának, beszédünk pallérozatlanságának, mely sajnos az utóbbi időben mind jobban érezhető. Nemcsak a „csavargók, naplopók, tétlenkedők, sarki ólálkodók” kommunikációjában, de környezetünkben is elharapóznak a „divatos” kifejezések, nyelvi szegénységünk bizonyítékai. *Az utca nyelve* egy szűkebb rétegnak a szókincsét tárja elénk; de vajon eléggé ismeretlen-e előttünk ez a nyelv? Valljuk be, nem. Nagyon sokszor szeretnénk kijavítani (kisejteni) üzletben, hivatalban, váróteremben stb. azokat, akik hajmeresztő nyelvi kulturálatlanságukkal nem képesek helyesen kifejezni gondolatukat, mondanivalójukat. Nemcsak a szerbhorvát nyelv hatására gondolok itt, hanem arra a nyelvi restségre, mely társalgási és hivatalos stílusunkat mind jobban jellemzi.

Matijevics Lajos gyűjteménye (melynek anyaga 1975—78-ig állt össze) egy számunkra ismeretlen szókincsét tár fel, azokét, „alkik a beszédet trombitálásnak, prüttyögésnek vagy köhögésnek nevezik”, magukat pedig „napraforgóknak”, „utcamérnököknek” hívják. A csoportnyelvekhez hasonlóan szókincsük egy részében térnek el a köznyelvtől. Céljuk, hogy szókincsük alapján elkülönüljenek más társadalmi csoporttól és így sajá-

tos — a csoporton kívüliek számára érthetetlen vagy homályos értelmű — szavaik a titkos, a bizalmas nyelvi érintkezés céljaira szolgáljanak. Nyelvi igénytelenség jellemzi e kommunikációt, melyet csak elleshetünk, de megérteni képtelenek vagyunk.

Matijevics a nyelv pereméről tényeket, nyelvi igazságokat közöl, melyek elválaszthatatlanok a társadalomtól, az embertől, aki létrehozta, életeti vagy éppenséggel megszünteti. E szavak hangtani jellegzetességükkel, alaktani sajátosságaikkal, ferdeségeikkel valami újat hoznak a nyelvbe, egy különös atmoszférát teremtve, mely egyaránt minősíthető durvának, romlottnak, tréfásnak, sznobnak vagy vagánynak. A könyv anyaga 38 rövid, témakör szerinti fejezetből áll. Az érdeklődést felcsigázó részcikmek már sokat elárulnak a gyűjtemény szókincséről; *Az ürge és a füge harca, Egy kétlábú anatómiája, Hullajó ötletek, Randlesz egy csinya kéglóviccsal, Egy lekárszékó uverenye, Gyeze kucsája* stb., hogy csak néhányat emeljünk ki a sok közül. A gyűjtemény a nő-férfi megnevezését, viszonyát, a testrészek, a családi kapcsolatok, az öltözködés, a használati tárgyak, a rendőr, a járművek, különféle melléknevek, a beszédre vonatkozó rokoni értelmű kifejezések, foglalkozások, igék utcanyelvi szókincsét ismerteti szövegkörnyezetben is, hogy így világossá váljon a szó használata és jelentése. Például a testrészek neveinek legnagyobb része jelentésátvitellel jön létre: „Mikkó má a *villanytelep* (szív) nem jó, akkó csak a rosszra lehet számítani, a *csajoknak* meg lúttek.”

Legtöbb esetben az elkülönülés szándéka eredményezi a szóteremtést: a jó, szép, kítűnő így lesz *hulla, oltári, fájinger, klasszinger* stb. Az utcanyelvben a képzőknek is nagy szerep jut, melyek egyben különleges hangulatot is teremtenek a nyelvben: *csinya*—csinos, *finya*—finom, *dincsi*—dinár, *csóringer*—szegény stb. A szóképzésben gyakran olyan anyag, tárgy, dolog nevét használják fel alapszónak, melyre szüksége van a mesternek pl. *trágya* — *trágyász*—mezőgazdasági mérnök, *dög* — *dögész*—állatorvos, *copák* — *copákos*—hentes stb., vagy a név átmegegyük mesterségről a másikra, s így az asszociáció sértő, lealacsonyító légekört teremt: *drótos*—aranyműves, *mészáros*—orvos, *kéményseprő*—nőgyógyász stb. Kisebbsé hangváltozás is új szót eredményezhet: *tabis*—taxis, *tevevizíós*—televíziós stb. Elrettentő példaként említhetjük a szerbhorvát nyelvből átvett igéket: *kucáz*—gépel, *sisáz*—nyír, *sznímáz*—felvételez, *kiplátiz*—kifizet stb. Az utcanyelvi szókapcsolatok képszerűek, így alkalmassak a szemléletesség fokozására; több szóval fejezi ki a beszélő szándékát, s ezáltal színesebbé teszi a szöveget, és ugyanakkor újabb alkalmat nyújt az elzárkózásra, ritkolózásra: *fogyasztja a sót*—sír, *kidobja a zsmigót*—eltűnik, *a köszörűkőre ül*—megjárja, *felment a toronyba*—elöléptették stb. Sok példát találunk főleg a városiak nyelvében a ty-cs és a gy-dz hangváltozásra, mely a szerbhorvát nyelv hatására alakult ki (Matijevics szerint esetleg a lakosság nyelvjárását őrző hangta-

ni jellegzetesség is lehet). Ilyen torzított szavak: *kucs*a kutya, *csú*k tyúk, *dzsün* jön, *fidzsel* figyel, vagy a magánhangzóknál *Beske* Böske, *Jene* Jenő helyett. A további szókinccsgazdagítás módjai helyett idézzünk inkább egy rövid párbeszédet a gyűjteményből: „Jó a *hinterlandja* a *csajnak*. mi? Csini kis *fűpréselő* (utcalány) lenne belőle. — Hát ha a *foszilok* (szülők) nem volnának olyan szigorúak, rá is állna. — Igen, csak nem ilyen randákkal, mint te, te *holdjárta* (kopasz), már alig van *toll* (haj) a koponyádon.” Ilyen és hasonló párbeszéd, példamondatok árulkodnak az utca nyelvéről, mely — ahogy Matijevics az előszóban írja — akkor is a miénk, ha sohasem vásároljuk meg a könyvet és ha sohasem olvassuk el. Környezetünkben naponta hallunk hasonló szövegeket, ami hű bizonyítéka (sajnos!), hogy van, létezik nyelvünk e vadhajtása, amit előbb-utóbb orvosolni kell és ehhez nagyban hozzásegít bennünket e kis gyűjtemény, mely a diagnózist tárja elénk, a többi már tőlünk függ, akik e nyelvet anyanyelvünknek valljuk és sorsát szívégyünknek tekintjük.

VAJDA Zsuzsa

A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK NÉPRAJZA

Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj I—II—III. Studije.

Főszerkesztő: Balassa Iván, Magyar Néprajzi Társaság — Tankönyvkiadó, Budapest, 1975—1977—1979, 159., 217., 178. p.

A magyarországi délszláv nemzetiség néprajzának kutatása tisztos hagyományokra tekinthet vissza; már a Magyarországi Néprajzi Társaság megalakulása előtt számos dolgozat és közlemény jelent meg, amelyben a történelmi Magyarország területén élő délszláv eredetű népcsoportok életét és hagyományait ismertették. Réső Ensel Sándor könyve például (Magyarországi népszokások, Pesten, 1867) ma is értékes forrása lehet a nemzetiségi délszláv hagyományok ismeretének, s egyben a déli szláv néprajzkutatásnak is. Az *Ethnographia* első két évtizedének évfolyamai ugyancsak gazdag anyagot kínálnak a kutatás számára; tisztos kutatók nevének sorát lehetne idézni, akik ma is értékes dolgozatok sorát tették közzé a magyarországi szerbek, horvátok (bunyevácok, sokácok), szlovének (vendek) népismeretének köréből. (A magyarországi délszláv nemzetiség néprajzi kutatásának történetét bibliográfiával együtt feldolgozta Kiss Mária *A magyarországi délszlávok folklór-kutatásának áttekintése* című kiadványban, Budapest, 1977, *Néprajzi Füzetek*, 1977/2.)

Kelet-Közép-Európa későbbi történelmi viszontagságai, sok egyéb